

การบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษ

ในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา ประเทศไทยพบการเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษหลายราย จากการสอบสวนโรคพบว่า ทุกรายเกิดจากแมงกะพรุนกล่อง ซึ่งมีแนวโน้มว่าอาจพบปัญหานี้พบได้บ่อยขึ้น แมงกะพรุนกล่อง (Box jellyfish) เป็นสัตว์ทะเลที่มีพิษร้ายแรงที่สุดในโลก บางชนิดมีพิษร้ายแรงสามารถทำให้เสียชีวิตได้ภายใน 2 - 10 นาที (*Chironex sp.*) มีรายงานการเสียชีวิตจากแมงกะพรุนกล่องในหลายประเทศ สำหรับประเทศไทย ในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา มีรายงานการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนกล่องหลายราย ทั้งในนักท่องเที่ยวต่างชาติและชาวไทย จากการเก็บข้อมูลของสำนักกระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ร่วมกับการศึกษาของสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าสามารถพบแมงกะพรุนกล่องได้ทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน รวมทั้งสามารถสัมผัสแมงกะพรุนกล่องชนิดที่มีพิษร้ายแรงได้ในเกือบทุกจังหวัดชายทะเล

แนวทางการดำเนินงานป้องกันที่สำคัญ คือ การให้ความรู้แก่ประชาชน ชุมชน และผู้ประกอบการในพื้นที่เสี่ยง การอบรมแพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ให้สามารถวินิจฉัยและให้การรักษาพยาบาลผู้ได้รับบาดเจ็บจากแมงกะพรุนพิษได้อย่างถูกต้อง การติดตั้งป้ายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและเสาวางน้ำส้มสายชูบริเวณชายหาด ติดตั้งตาข่ายกันแมงกะพรุน และอบรมบุคลากรหน้าหาดให้สามารถช่วยเหลือผู้บาดเจ็บจากแมงกะพรุนได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง

ข้อมูลเฝ้าระวังการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษโดยสำนักกระบาดวิทยา

สำนักกระบาดวิทยาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โดยจัดทำแบบฟอร์มการรายงานผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษสำหรับรายงานเข้าสู่ส่วนกลางทั้งที่เป็นผู้ป่วยในและผู้ป่วยนอก และได้ปรับแบบฟอร์มในปี พ.ศ. 2557 เป็นการแจ้งเฉพาะผู้ป่วยที่เสียชีวิต ผู้ป่วยที่นอนโรงพยาบาล และผู้ป่วยที่ต้องส่งเฝ้าอาการที่ห้องฉุกเฉิน ร่วมกับการสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลาง เพื่อแจ้งข่าวสารและเตือนภัยเมื่อมีการรายงานการพบผู้บาดเจ็บหรือพบแมงกะพรุนกล่อง

ข้อมูลของสำนักกระบาดวิทยา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 - ธันวาคม 2558 พบผู้บาดเจ็บรุนแรง (หมดสติหรือต้องรับการรักษาในห้องผู้ป่วยหนัก) รวม 18 ราย (รูปที่ 1) ทุกรายเกิดจากแมงกะพรุนกล่อง ในจำนวนนี้เสียชีวิต 8 ราย โดยหนึ่งรายเป็นคนไทยที่ล่องเรือจาก

จังหวัดสตูลไปทำงานประมงที่เกาะลังกาวิ ประเทศมาเลเซีย และเสียชีวิตแล้วนำมาขึ้นฝั่งที่ประเทศไทย ผู้ป่วย 17 รายที่ได้รับบาดเจ็บรุนแรงจากแมงกะพรุนกล่องขณะอยู่ในประเทศไทย เป็นเพศชาย 8 ราย เพศหญิง 9 ราย เป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ 14 ราย (จากทวีปยุโรป 9 ราย) คนไทย 3 ราย อายุระหว่าง 2 - 35 ปี จังหวัดที่มีรายงานมากที่สุด คือ สุราษฎร์ธานี 12 ราย (เสียชีวิต 6 ราย) รองลงมา คือ ตรัง 3 ราย เพชรบุรีและกระบี่จังหวัดละ 1 ราย (กระบี่เสียชีวิต) เกือบทุกรายเกิดเหตุที่เกาะ ยกเว้น 1 ราย เกิดเหตุที่หาดชะอำ จังหวัดเพชรบุรี โดยเกาะที่พบผู้บาดเจ็บรุนแรงหรือเสียชีวิตสูงที่สุด คือ เกาะสมุย จำนวน 6 ราย รองลงมา คือ เกาะพะงัน 5 ราย เกาะหมาก 2 ราย และเกาะลันตา เกาะกูด เกาะเต่า แห่ง ละ 1 ราย เกิดเหตุบริเวณชายฝั่ง น้ำลึกไม่เกิน 2 เมตร 13 ราย นอกชายฝั่ง น้ำลึก 3 ราย และโดนสายหนดแมงกะพรุนขณะถอดชุดดำน้ำ 1 ราย ส่วนใหญ่เกิดเหตุในช่วงเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม (13 ราย) มักเกิดเหตุในช่วงบ่ายถึงหัวค่ำ ผู้บาดเจ็บได้รับการปฐมพยาบาลด้วยการราดน้ำส้มสายชู 5 ราย

ปี พ.ศ. 2558 มีรายงานผู้ป่วยที่เข้ามาในระบบ 194 ราย จาก 6 จังหวัด ในจำนวนนี้เสียชีวิต 2 ราย จังหวัดที่มีรายงานมากที่สุด คือ เพชรบุรี 143 ราย สุราษฎร์ธานี 27 ราย (เสียชีวิต 2 ราย) ตรังและสตูลจังหวัดละ 8 ราย ปัตตานี 6 ราย กระบี่ 2 ราย

ผู้เสียชีวิตรายที่ 1 เป็นหญิงไทย อายุ 31 ปี เกิดเหตุวันที่ 31 กรกฎาคม 2558 บริเวณหาดรีน เกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ขณะเล่นน้ำทะเลในช่วงหัวค่ำ น้ำลึกระดับลำคอ ผู้ป่วยรู้สึกคัน แสบ ร้อน หดสติและเสียชีวิตที่ชายหาด แพทย์วินิจฉัยว่ามีภาวะปฏิกิริยาภูมิแพ้เฉียบพลันจากการสัมผัสสัตว์มีพิษ รายที่ 2 เป็นนักท่องเที่ยวชาวเยอรมันเพศหญิง อายุ 20 ปี เกิดเหตุวันที่ 6 ตุลาคม 2558 บริเวณหาดละไม เกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ขณะเล่นน้ำทะเลในช่วงหัวค่ำ น้ำลึกประมาณ 30 เซนติเมตร ผู้ป่วยรู้สึกแสบ ร้อนบริเวณผิวหนัง กรีดร้องและวิ่งขึ้นมาที่ชายหาด จากนั้นหมดสติและเสียชีวิต

จากการลงพื้นที่ในเทศติดตามการดำเนินงานเฝ้าระวังในจังหวัดต่าง ๆ พบว่า การรายงานผู้บาดเจ็บจากแมงกะพรุนเข้ามาที่ส่วนกลางยังน้อยกว่าความเป็นจริงอยู่มาก และข้อมูลส่วนใหญ่มีรายละเอียดน้อย ขาดข้อมูลสำคัญ เช่น เวลาที่เกิดเหตุ สถานที่เกิดเหตุ ระดับน้ำทะเล และรูปถ่ายบาดแผล ทำให้วินิจฉัยได้ยากว่าผู้บาดเจ็บโดนแมงกะพรุนชนิดไหน และมีข้อจำกัดในการนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์การบาดเจ็บจากแมงกะพรุนได้

ข้อมูลการสุ่มเพื่อศึกษาชนิดของแมงกะพรุนพิษในจังหวัดต่าง ๆ โดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

จากการศึกษาของสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าสามารถพบแมงกะพรุนกล่องได้ทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน รวมทั้งสามารถสุ่มจับแมงกะพรุนกล่องชนิดที่มีพิษร้ายแรงได้ในบางจังหวัด⁽¹⁾ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ชนิดของแมงกะพรุนกล่องที่พบในน่านน้ำไทยในช่วงปี พ.ศ. 2552 – 2555

ชนิดของแมงกะพรุนกล่อง	บริเวณที่พบ	
	ทะเลอ่าวไทย	ทะเลอันดามัน
<i>Chironex</i> sp. A		*
<i>Chironex</i> sp. B	*	
<i>Carybdea sivickisi</i>	*	
<i>Tripedalia cystophora</i>		*
<i>Morbakka fenneri</i>	* * * * *	* * * *
<i>Tamoya</i> sp.	*	
<i>Chiropsoides buitendijki</i>	* * * * *	* * * * *
<i>Chiropsella</i> sp.		* * *

หมายเหตุ 1. จำนวนสัญลักษณ์ในตารางแสดงจำนวนจังหวัดที่พบ (สุ่มจับใน 14 จังหวัด)

2. *Chironex* sp. คือชนิดที่ทำให้เสียชีวิตได้

การดำเนินการป้องกันการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษ

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเล ชายฝั่งทะเล และป่าชายเลน และผู้ประกอบการ รวมถึงเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ได้ดำเนินการป้องกันการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษในจังหวัดชายทะเลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา โดยเน้นการดำเนินการในจังหวัดที่มีรายงานผู้เสียชีวิตหรืออาการรุนแรง ในปี พ.ศ. 2557 มีการจัดตั้งจังหวัดต้นแบบในการดำเนินงานเฝ้าระวังและป้องกันการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษ โดยคัดเลือกจังหวัดที่มีผลการดำเนินงานโดดเด่น ได้แก่ จังหวัดตราดและกระบี่ เพื่อให้สามารถเป็นตัวอย่างแก่จังหวัดอื่น ๆ ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเฝ้าระวังและป้องกันการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

ในปี พ.ศ. 2558 มีความก้าวหน้าสำคัญที่เกิดขึ้น ได้แก่ การติดตั้งเสาวางน้ำส้มสายชูและตาข่ายกันแมงกะพรุนที่เกาะพะงันโดยใช้งบประมาณของท้องถิ่น และการจัดให้มีเจ้าหน้าที่กู้ชีพทางทะเลบริเวณชายหาดเกาะสมุย

ในด้านการดำเนินงานป้องกัน การบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุนพิษในจังหวัดชายทะเล พบว่ายังคงมีปัญหาในหลายส่วน เช่น หลายพื้นที่ซึ่งดำเนินการติดตั้งเสาวางน้ำส้มสายชู ยังไม่ได้มาจากการมีส่วนร่วมในวงกว้างของชุมชนหรือผู้ประกอบการ โรงแรมและรีสอร์ทในพื้นที่ ทำให้คนในพื้นที่ขาดความรู้สึเป็น

เจ้าของ ขาดการดูแลให้มีน้ำส้มสายชูอยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องการขาดการกระจายความรู้เกี่ยวกับแมงกะพรุนกล่อง และการป้องกันให้แก่ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่อย่างทั่วถึง ทำให้การให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวขาดความเป็นเอกภาพ หลายพื้นที่ไม่ได้มีการจัดอบรมเจ้าหน้าที่อย่างต่อเนื่องและถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้การปฐมพยาบาลด้วยน้ำส้มสายชูยังพบปัญหาเรื่องวิธีการปฏิบัติที่ยังคลาดเคลื่อนไม่ถูกต้อง ในส่วนของการให้ความรู้ด้านการวินิจฉัยและการรักษาแก่แพทย์และบุคลากรทางการแพทย์อื่น ๆ ก็ยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้น

เป้าหมายในการดำเนินงานต่อไป คือ การสร้างวิทยากรในพื้นที่หรือครู ที่สามารถให้ความรู้และอบรมบุคลากรในท้องถิ่น โดยไม่ต้องรอวิทยากรจากส่วนกลาง ผลักดันให้มีการบรรจุเรื่องแมงกะพรุนพิษไว้ในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนและคนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถช่วยเหลือผู้บาดเจ็บเมื่อประสบเหตุได้ การอบรมเรื่องการวินิจฉัยและการรักษาพยาบาลผู้บาดเจ็บจากแมงกะพรุนพิษแก่แพทย์และพยาบาลที่มาบรรจุใหม่ในพื้นที่ชายทะเล รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการรักษาพยาบาลของผู้บาดเจ็บจากแมงกะพรุนพิษเพื่อนำมาสรุปเป็นแนวทางการรักษาพยาบาลที่ถูกต้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. รศ.ดร.พญ.ลักขณา ไทยเครือ และ ดร.พญ.พจมาน ศิริอารยาภรณ์. การรักษาและป้องกันการบาดเจ็บและเสียชีวิตจากแมงกะพรุน Box jellyfish กับ Portuguese man-of-war. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2557.

ผู้เรียบเรียง

หทัยา กาญจนสมบัติ

บรรณาธิการวิชาการ

ดร.พญ.พจมาน ศิริอารยาภรณ์

